

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
«АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ»**

РАЙНОВА ЛАРИСА БОРИСІВНА

УДК 336.221.226.11

**ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ**

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертація на правах рукопису.

Роботу виконано в Державній навчально-науковій установі «Академія фінансового управління» Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Соколовська Алла Михайлівна,
ДННУ «Академія фінансового управління»,
Науково-дослідний фінансовий інститут,
заступник директора

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Швабій Костянтин Іванович,
Навчально-науковий інститут економіки,
оподаткування та митної справи Національного
університету державної фіскальної служби
України, директор інституту

кандидат економічних наук, доцент
Сибірянська Юлія Володимирівна,
Deutsche Gesellschaft für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH,
радник Програми «U-LEAD з Європою»

Захист відбудеться 27 вересня 2019 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01 Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01014, м. Київ, бульв. Дружби народів, 38, к. 917.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» за адресою: 01014, м. Київ, бульв. Дружби народів, 38.

Автореферат розісланий 27 серпня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук,
доцент

Р.Л. Балакін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Провідні позиції в структурі податкових надходжень багатьох країн світу належать податку на доходи фізичних осіб. Окрім свого безперечно вагомого фіскального призначення, його відмінною рисою є наявність значної кількості вбудованих регуляторних механізмів – податок є інструментом перерозподілу доходів, стимулювання певних напрямів їх використання та суспільно корисних видів діяльності платників податку. Водночас саме використання притаманного податку регулятивного потенціалу, часто призводить до його надмірного ускладнення і посилення, таким чином, негативного впливу на поведінку економічних суб'єктів, тобто до виникнення суперечностей у контексті забезпечення відповідності вимогам двох базових принципів оподаткування доходів фізичних осіб – соціальної справедливості та економічної ефективності. Визначення певного компромісу у співвідношенні між зазначеними принципами належить до однієї з фундаментальних проблем сучасної економічної теорії.

Вітчизняна система оподаткування доходів фізичних осіб за роки незалежності зазнала суттєвих змін, внаслідок чого сьогодні, за багатьма загальними ознаками, вона в цілому відповідає аналогічним системам провідних країн світу. Водночас у внутрішній структурі механізму оподаткування доходів населення все ще мають місце значні диспропорції, усунення яких залишається нагальним.

Стратегічний європейський вибір визначив на сьогодні чіткий орієнтир на побудову в Україні громадянського суспільства з соціально орієнтованим ринковим господарством. Подальші трансформаційні перетворення на цьому шляху вимагають формування такої системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка б більшою мірою відповідала сучасним принципам оподаткування, європейським тенденціям, враховувала виклики і загрози глобалізованого світу, де однією з найгостріших є проблема нерівності доходів і багатства. При формуванні механізму оподаткування доходів фізичних осіб важливим залишається забезпечення певного балансу як пріоритетів перерозподілу національного доходу для зменшення рівня соціальної диференціації, так і вжиття подальших заходів із стимулювання ділової активності й досягнення інклюзивного економічного зростання. Проблеми пошуку інструментів узгодження цих конкуруючих цілей є предметом дослідження багатьох вчених в усьому світі, залишаючись дискусійними, що й зумовило вибір теми дисертаційної роботи. Особливої актуальності їх вирішення набуває у зв'язку з існуючими підходами до формування податкової політики в Україні, розробники якої недостатньо враховують наукові рекомендації, визначаючи її цілі, зміст і механізм реалізації.

Теоретико-методологічні та науково-практичні засади оподаткування доходів фізичних осіб, а також історичний аспект його розвитку докладно висвітлено у працях Дж. Алма, Л. Бернса, Д. Бредфорда, Е. Броунінга, Р. Віттманна, Х. Зі, М. Кіна, Дж. Кінга, А. Клема, Р. Кревера, Й. Ланга, Р. Масгрейва, Дж. Норегарда, Дж. Печмана, Х. Руппе, Г. Саймонса, Дж. Стотскі, К. Тіпке, І. Фішера, Б. Фьюстінга, Р. Хейга, Г. фон Шанца. Сучасні аспекти та проблематика оподаткування доходів фізичних осіб у розрізі дилеми «економічна ефективність – соціальна справедливість» найбільшою мірою представлено фундаментальними розробками

зарубіжних вчених, таких як Е. Аткинсон, А. Ауербах, Ф. Бастальї, Р. Бланк, Е. Берг, Х. Блажич, Ш. Бланкарт, С. Годар, С. Гупта, Д. Коуді, К. Мерфі, Дж. Овенс, Дж. Острі, С. Пайпер, Е. Рабушка, В. Селзін, П. Соренсен, Дж. Стігліц, Г. Табелліні, А. Трюгер, М. Фельдстейн, Р. Холл та інших. Вагомий внесок у розвиток теорії оптимального оподаткування доходів забезпечили Ф. Ален, А. Бліндер, М. Боскін, Н. Вайнзер, І. Вернінг, В. Вікрі, П. Даймонд, П. Доліганські, Н. Менкью, Дж. Міррліс, В. Парето, А. Пігу, Т. Пікетті, Ф. Рамсей, Дж. Роджерс, Е. Саєз, Дж. Слемрод, Н. Стерн, В. Танзі, М. Туомала, Г. Хокман, Д. Яйген. Дослідженню різноманітних теоретичних та практичних аспектів оподаткування доходів фізичних осіб, в тому числі і в контексті економічної ефективності та соціальної справедливості, присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як В. Андрущенко, В. Вишневський, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Л. Задорожня, Ю. Іванов, Т. Коляда, І. Луніна, В. Мельник, Д. Серебрянський, Ю. Сибірянська, М. Соколик, А. Соколовська, О. Соколовська, К. Швабій та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалась автором відповідно до наукової проблематики ДННУ «Академія фінансового управління» і є складовою тем: «Податкове навантаження на суб'єктів господарювання та фізичних осіб в Україні» (№ ДР 0106U009189) – розділ I стосовно підходів до вимірювання рівня податкового навантаження на доходи фізичних осіб та підрозділ 2.3 розділу II «Податкове навантаження на фізичних осіб (загальна система оподаткування)»; «Податок з доходів фізичних осіб в контексті моделі держави з соціальною ринковою економікою» (№ ДР 0107U003804); «Політика формування доходів бюджету та податкове регулювання економіки на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України» (№ ДР 0109U001969). Проміжний звіт «Фіскальний потенціал бюджетоутворюючих податків в Україні» – підрозділ 3.2. «Податок з доходів фізичних осіб», де автором здійснено ідентифікацію неврегульованих питань щодо оподаткування доходів фізичних осіб, визначено можливості їх розв'язання; «Фіскальні та соціально-економічні наслідки запровадження Податкового кодексу України» (№ ДР 0112U003356). Проміжний звіт «Фіскальні аспекти запровадження Податкового кодексу України», де дисертант був співавтором підрозділу 2.2 «Тенденції зміни фіскальної ефективності прямих податків в Україні та фактори, що на неї вплинули» (особистий внесок – аналіз фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб); Заключний звіт «Соціально-економічні наслідки запровадження Податкового кодексу України», де дисертант був автором розділу 4 «Соціальні ефекти реформування податкової системи України»; «Удосконалення податкової системи в умовах децентралізації державної влади». Етап перший «Модернізація системи оподаткування, спрямована на мінімізацію ризиків ухилення від сплати податків» (№ ДР 0115U00938), де дисертант був співавтором підрозділу 1.1 «Теоретична модель податкової системи, орієнтованої на економічне зростання» (особистий внесок – дослідження напрямів реалізації податкових реформ, орієнтованих на економічне зростання).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є уточнення теоретико-методологічних засад та обґрунтування науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- розкрити сутність базових принципів оподаткування доходів фізичних осіб, що утворюють фундаментальну суперечність, – економічної ефективності та соціальної справедливості, шляхи досягнення компромісу між ними та узагальнити основні положення сучасної економічної теорії оподаткування доходів фізичних осіб;
- виявити причини переходу від комплексної до дуалістичної моделі податку на доходи, розкрити їх особливості та надати визначення економічної ефективності комплексного податку, податку на трудові доходи та податку на доходи від капіталу;
- обґрунтувати чинники, що впливають на економічну ефективність комплексного податку на доходи, уточнити вплив на неї податкових пільг та двох режимів оподаткування в Україні – загального і спеціального;
- визначити історичні етапи та виявити основні тенденції формування та розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні;
- оцінити відповідність податку на доходи фізичних осіб в Україні принципам соціальної справедливості та ефективності;
- узагальнити теоретичний та практичний досвід оподаткування доходів фізичних осіб у країнах ЄС, насамперед постсоціалістичних держав-членів, та встановити можливість його адаптації в Україні;
- обґрунтувати напрями удосконалення податку на доходи фізичних осіб в Україні.

Об'єкт дослідження – система оподаткування доходів фізичних осіб.

Предмет дослідження – інструменти забезпечення економічної ефективності і соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Методи дослідження.

Для вирішення поставлених у процесі дослідження завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Застосування системного підходу, методів індукції та дедукції, аналізу й синтезу дало можливість комплексно і всебічно розглянути теоретичні засади побудови системи оподаткування доходів фізичних осіб, визначити особливості формування основних її елементів. Історико-логічний метод було обрано для дослідження основних етапів розвитку вітчизняної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Можливість розгляду її у контексті тенденцій розвитку відповідного оподаткування у країнах-членах ЄС забезпечило застосування методу порівняльного аналізу. На основі методу контент-аналізу детально досліджено нормативно-правове забезпечення у сфері оподаткування доходів фізичних осіб. Для оцінки останнього на предмет його відповідності базовим принципам оподаткування використано методи аналізу і порівняння. При систематизації результатів для цілей визначення напрямів реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні обрано методи наукового узагальнення, аналізу та синтезу.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Пенсійного фонду України, Федерації професійних спілок України,

Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, дані інформаційно-аналітичних бюлетенів, видання Європейського Союзу.

Наукова новизна отриманих результатів. Наукові положення в сукупності вирішують важливу проблему – уточнення теоретико-методологічних засад та науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Основні результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

враховуючи історичну еволюцію моделі ПДФО – перехід від комплексного до дуалістичного податку визначено економічну ефективність: *комплексного податку на доходи фізичних осіб* (передбачає мінімізацію його деформуючого впливу на поведінку фізичної особи в контексті вибору нею способу економічної діяльності – праця за наймом, самостійна підприємницька діяльність, здавання майна в оренду, операції з цінними паперами тощо, що приносить різні види постійних чи разових доходів, а відтак – і на структуру сукупного доходу, що одержує така фізична особа, в тому числі його розподіл на трудові і капітальні доходи); *податку на трудові доходи* (передбачає мінімізацію його деформуючого впливу на попит на працю, зокрема, вибір працедавця між використанням офіційної і неофіційної (неоформленої) праці, а також найманої праці і праці осіб, оформлених як фізичні особи-підприємці (самозайняті), а також розподіл робочої сили (трудових ресурсів) між окремими ринками праці за видами економічної діяльності) і *податку на доходи від капіталу* (передбачає мінімізацію його деформуючого впливу на пропозицію заощаджень та інвестицій у фізичний і людський капітал);

удосконалено:

- методологічний підхід до оцінки економічної ефективності податку на трудові доходи, що передбачає її оцінку у взаємозв'язку з соціальними податками / внесками до фондів соціального страхування, що дозволило зробити висновок про необхідність узгодженого реформування оподаткування праці загалом, неможливість змінити пропорцію між використанням офіційної і неофіційної (неоформленої) праці шляхом поєднання підвищення прогресії в оподаткуванні трудових доходів із зниженням ставки єдиного соціального внеску;

- обґрунтування (на основі розрахунку ефективних ставок податку для фізичних осіб з різним рівнем доходів) зростання впродовж 2004-2019 рр. невідповідності податку в Україні критерію справедливості, про що свідчить підвищення податкового навантаження на різні за рівнем доходи, причому найбільшою мірою – на доходи на рівні мінімальної заробітної плати (через суттєве звуження переліку осіб, які мають право на податкову соціальну пільгу) і помірне – на доходи, що перевищують середню зарплату, а також зменшення перерозподільних властивостей податку на доходи фізичних осіб через звуження сфери застосування податкової прогресії (якщо до 2016 р. включно за зростаючими ефективними ставками оподатковувалися доходи до та на рівні середньої заробітної плати, то з 2017 р. податкова прогресія поширюється на доходи, що не перевищують мінімальну заробітну плату);

- обґрунтування особливостей, переваг і недоліків диференційованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян в частині визначення його відповідності критеріям соціальної справедливості (забезпечує прогресію в оподаткуванні), фіскальної (штучно зменшує кількість платників, які є одержувачами пільги, через встановлення граничної межі доходів, котра дає право на їх звільнення в певній частині) та економічної ефективності (ускладнює розрахунок податкових зобов'язань, створює умови для приховування або заниження платниками доходів);

дістали подальшого розвитку:

- визначення чинників, що впливають на економічну ефективність комплексного податку на доходи; зокрема, поряд з характером податку (пропорційний чи прогресивний), величиною його ставки (ставок) та широтою податкової бази – включення до неї усіх видів доходів та їх однакове оподаткування – визначено особливості впливу податкових пільг (на відміну від існуючого підходу, згідно з яким податкові пільги зменшують економічну ефективність податку, доведено, що не впливають на неї податкові пільги, які дозволяють усунути або принаймні зменшити «провали ринку», пов'язані з надлишковою нерівністю) та двох режимів оподаткування в Україні – загального (для фізичних осіб – найманих робітників), і спеціального (для фізичних осіб – підприємців, що обрали спрощену систему оподаткування);

- обґрунтування комплексного негативного впливу використання неофіційної праці не лише на фіскальну й економічну ефективність та справедливість податку на доходи фізичних осіб, а й на політику реформування податків на працю, яка набуває ознак політики «гонки до дна»;

- визначення тенденцій розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні, які відповідають вимогам економічної ефективності: перехід від прогресивного до пропорційного оподаткування; поступове розширення бази податку за рахунок відмінних від заробітної плати доходів; уніфікація ставок оподаткування різних видів пасивних доходів, а також ставок оподаткування доходів від праці й більшості доходів від капіталу; встановлено, що наслідком цих змін став фактичний перехід від дуалістичної до комплексної моделі податку в Україні;

- обґрунтування шляхів підвищення справедливості податку на доходи фізичних осіб в Україні, що передбачає запровадження диференційованого неоподаткованого мінімуму доходів; розширення переліку осіб, які мають право на його застосування за рахунок сімей з однією дитиною та осіб з інвалідністю; помірне підвищення ставки оподаткування дивідендів на рівні фізичних осіб; введення неоподаткованого мінімуму щодо процентів за депозитами; забезпечення диференціації ставок оподаткування таких доходів, як спадщина та дарування, в залежності від вартості майна; відновлення оподаткування пенсій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності та справедливості системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні з урахуванням викликів сьогодення, і, в тому числі, визначенні особливостей її реформування в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Окремі наукові результати дисертаційної роботи були використані Департаментом фінансової політики Секретаріату Кабінету Міністрів України

(довідка б/н від 22.06.2015 р.), ТОВ «БЕНЧМАРК ГРУП» (довідка № 23-05/1 від 23 травня 2019 р.), при виконанні НДР ДННУ «Академія фінансового управління» (довідка № 77020-41-07/204 від 19.06.2019 р.), а також в навчальному процесі у ПВНЗ «Європейський університет» при викладанні дисциплін «Фінанси», «Податкова система», розробці навчальних та робочих програм із зазначених курсів (довідка № 682-2/15 від 12.05.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням. Основні положення дисертації, її висновки та пропозиції, які виносяться на захист, розроблено й обґрунтовано автором самостійно. Наукові праці, опубліковані у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише стосовно тих положень, що є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи апробовані на 18-ти науково-практичних конференціях: «Фінансовий потенціал регіонів України в умовах ринкової економіки» (Чернівці, 2006); «Розвиток фінансової системи України в умовах трансформаційних перетворень» (Київ, 2006); «Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави» (Луцьк, 2006); «Стан і проблеми оподаткування в умовах ринкової економіки» (Донецьк, 2006); «Інтеграційні процеси та розвиток фінансової системи України» (Харків, 2006); «Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку суспільства» (Дніпропетровськ, 2007); «Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах» (Київ, 2007); «Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (Київ, 2008); «Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів» (Харків, 2009); «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2010); «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації» (Херсон, 2013); «Підсумки розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність» (Київ, 2014); «Розвиток економічної системи в умовах глобалізації» (Вінниця, 2014); «Проблеми та перспективи економіки і управління» (м. Дніпропетровськ, 2014); «Проблеми та перспективи економіки і управління» (м. Київ, 2015); «Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток» (Чернівці, 2015 р); «Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів» (Ірпінь, 2015); «Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни» (м. Хмельницький, 2019 р).

Публікації. Основні результати і висновки дисертації опубліковано в 32 наукових працях, виконаних автором самостійно та у співавторстві, з них: підрозділи у 2 колективних монографіях, 11 статей у наукових фахових виданнях (з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз), 18 публікацій у матеріалах конференцій, в інших виданнях – 1. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 15,30 друк. арк. (12,34 друк. арк. належать автору особисто).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 298 сторінок, в тому числі основний текст викладено на 215 сторінках. Дисертація містить 12 таблиць, з яких 10 займають всю площу сторінки, 5 рисунків, 23 додатка на 44 сторінках. Список використаних літературних джерел налічує 254 найменувань, розміщених на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі – «Теоретичні засади оподаткування доходів фізичних осіб» – досліджено теоретичні основи побудови системи оподаткування доходів фізичних осіб в цілому та в розрізі окремих її елементів, визначено шляхи забезпечення обраної моделі податку критеріям соціальної справедливості та ефективності, розглянуто основні положення теорії оптимального оподаткування доходів.

Процес податкового проектування передбачає взаємоузгодження та забезпечення збалансованості широкого переліку різних, нерідко суперечливих за змістом цілей податкової політики, й передусім досягнення компромісу між ефективністю і справедливістю в оподаткуванні. Економічна ефективність і соціальна справедливість – принципи, що характеризують два аспекти ефектів оподаткування доходів фізичних осіб – вплив податку на економіку (економічну поведінку платників) і соціальну сферу (через механізм перерозподілу), діалектичний взаємозв'язок між якими носить фундаментальний характер – їх не можна розглядати окремо одна від одної. Надмірна державна активність, спрямована на зменшення нерівності доходів і багатства, обертається втратами економічної ефективності. Натомість наслідком нехтування перерозподільними процесами чи їх неефективності є посилення нерівності, яка може досягти критичної точки, коли соціальні конфлікти починають загрожувати серйозними громадськими потрясіннями. Відтак, для нормального функціонування держави необхідний розумний компроміс, пошук оптимального балансу економічної ефективності та соціальної справедливості.

Методологічною основою дослідження сутності та шляхів узгодження зазначених принципів є концептуальні положення теорії оптимального оподаткування, згідно з якою оптимізація за критерієм ефективності полягає в мінімізації надлишкового податкового тягаря – додаткового тягаря, пов'язаного з ефектом заміщення видів діяльності, продуктів та ресурсів, що підлягають оподаткуванню, тими, які не оподатковуються або оподатковуються меншою мірою. Йдеться про зниження добробуту платника податків понад те, яке обумовлено зменшенням його доходу в результаті сплати податку. Економічна ефективність, або нейтральність, таким чином, передбачає мінімізацію впливу податку на економічні рішення індивідів з метою запобігання спотворенню стимулів до здійснення економічної діяльності, обмеженню простору економічних рішень. Оптимізація оподаткування доходів за протилежним критерієм – справедливості – полягає у встановленні відповідності вимогам горизонтальної та вертикальної рівності. А в практичному аспекті, відповідно до зауваження К. Хейді, справедливими податки можна вважати тоді, коли вони знижують ступінь нерівності в суспільстві.

Основними положеннями сучасної теорії оподаткування, що враховувалися в процесі дослідження, є: залежність економічної ефективності оподаткування від висоти податкових ставок та ступеня податкової прогресії, що зумовлює висновок про найбільшу відповідність цьому критерію пропорційного податку на доходи; можливість зменшення нерівності доходів у суспільстві шляхом посилення прогресивності оподаткування як доходів від праці, так і доходів від капіталу; висновок про можливість підвищення прогресивності оподаткування не лише

шляхом запровадження відповідної шкали ставок податку, а й за допомогою використання неоподатковуваного мінімуму, податкових пільг для малозабезпечених громадян тощо; забезпечення найбільшого впливу на розподіл наявного доходу таких елементів податку на доходи фізичних осіб, як оподаткування трудових доходів, а також доходів, отриманих шляхом успадкування та дарувань; можливість досягнення компромісу двох цілей оптимізації оподаткування в умовах використання пропорційного податку на доходи шляхом запровадження добре сконструйованого неоподатковуваного мінімуму, відмови від податкових пільг, якими переважно користуються заможні верстви населення, підвищення прогресивності оподаткування спадщини і дарувань.

Дослідження відповідності оподаткування доходів фізичних осіб принципам економічної ефективності і соціальної справедливості здійснювалося у контексті переходу від однієї моделі податку до іншої – від комплексного до дуалістичного податку на доходи, основною рушійною силою якого стала глобалізація і посилення міжнародної податкової конкуренції за мобільні фактори виробництва, що зумовила застосування різних підходів до оподаткування доходів від праці та від капіталу. З урахуванням зазначеної еволюції податку визначено економічну ефективність комплексного податку, оподаткування трудових доходів і оподаткування капітальних доходів.

Встановлено, що економічна ефективність комплексного податку передбачає мінімізацію його деформуючого впливу на поведінку фізичної особи в контексті вибору нею способу економічної діяльності (праця за наймом, самостійна підприємницька діяльність, здавання майна в оренду, операції з цінними паперами тощо, в тому числі вибору між активною і пасивною економічною поведінкою), що приносить різні види постійних чи разових доходів, а відтак і на структуру сукупного доходу, що одержує така фізична особа, в тому числі його розподіл на трудові і капітальні доходи (з можливістю трансформації доходів від праці в той чи інший вид капітальних доходів у разі оподаткування останніх за нижчою ставкою). Вимогам ефективності відповідає нейтральний податок на комплексний дохід, що стягується за однією ставкою з усіх видів доходів, не надаючи податкових переваг жодному з них.

Доведено, що до податкових чинників, котрі впливають на економічну ефективність комплексного податку на доходи, можна віднести: характер податку (пропорційний чи прогресивний), величину ставок податку, широту податкової бази – включення до неї усіх видів доходів та їх однакове оподаткування (якщо одні види доходів оподатковуються, а інші ні, відбуватиметься перерозподіл ресурсів у ті сфери, де можна одержувати неоподатковувані доходи); податкові пільги (не впливають на економічну ефективність лише податкові пільги, які дозволяють усунути або принаймні зменшити «провали ринку», пов'язані з неможливістю подолати бідність – соціальні податкові пільги для малозабезпечених); існування двох режимів оподаткування в Україні – загального (для фізичних осіб – найманих робітників, які сплачують ПДФО на загальних засадах), і спеціального (для фізичних осіб – підприємців, що обрали спрощену систему оподаткування).

Вплив податку на трудові доходи фізичних осіб на економіку здійснюється через його вплив на ринок праці, передусім її пропозицію. У свою чергу, пропозиція праці залежить від вибору фізичної особи між працею і дозвіллям. Крім того,

характер податку на трудові доходи (пропорційний чи прогресивний) та величина його ставок у взаємозв'язку з величиною єдиного соціального внеску впливає на попит на працю, зокрема, вибір працедавця між використанням офіційної і неофіційної (неоформленої) праці.

Якщо абстрагуватися від паушальних податків, які в сучасному світі не застосовуються, то економічно ефективним можна вважати такий податок на трудові доходи фізичних осіб, який чинить мінімальний деформуючий вплив на попит і пропозицію праці взагалі й розподіл робочої сили (трудових ресурсів) між окремими ринками праці (легальним і нелегальним; за видами економічної діяльності, якщо в окремих із них оподаткування доходів фізичних осіб здійснюється за пільговими ставками).

Встановлено, що економічну ефективність податку на трудові доходи не можна розглядати (оцінювати) у відриві від соціальних податків / внесків до фондів соціального страхування. Висновком із зазначеного є необхідність узгодженого реформування оподаткування праці загалом, неможливість змінити пропорцію між використанням офіційної і неофіційної (неоформленої) праці (а відтак і виплатою «білої» і «сірої» зарплати) шляхом поєднання підвищення прогресії в оподаткуванні трудових доходів із зниженням ставки ЄСВ, як це відбувалося в Україні у процесі проведення податкової реформи.

У сучасній Україні найбільш актуальним є вплив податку на доходи фізичних осіб (у взаємодії з ЄСВ) на вибір між офіційною і неофіційною (неоформленою) працею. Водночас проведений у дисертації аналіз показав, що масштаби використання неофіційної праці (тінізації доходів) в Україні породжені комплексом причин, що включають не лише рівень оподаткування доходів та розмір соціальних внесків. Вищезазначене дозволило зробити висновок, що зменшення рівня тінізації доходів в Україні вимагає не лише зниження сукупного податкового навантаження на працю (трудові доходи) у поєднанні з підвищенням відповідальності за використання нелегальної праці, а й інших заходів, зокрема, створення механізму економічної зацікавленості роботодавців та найманих працівників в легалізації або збільшенні офіційної зарплати; підвищення привабливості офіційного сектора економіки, у тому числі шляхом його захисту від корупції, забезпечення прозорості податкових правовідносин.

Вплив податку на капітальні доходи фізичних осіб на економіку здійснюється через його вплив на ринок капіталу (інвестицій), передусім його (їх) пропозицію. При цьому пропозиція капіталу залежить від вибору фізичної особи між поточним і майбутнім споживанням – заощадженням коштів та їх інвестуванням в економіку та/чи розвиток фізичної особи (передусім у її навчання), тобто збільшення людського капіталу. Відповідно економічно ефективним можна вважати такий податок на капітальні доходи фізичної особи, який усуває або чинить мінімальний деформуючий вплив на пропозицію заощаджень та інвестицій у фізичний і людський капітал.

Вплив оподаткування капітальних доходів фізичних осіб на заощадження дозволяє зробити висновок, згідно з яким оптимізація оподаткування за критерієм ефективності повинна супроводжуватися звільненням від оподаткування капітальних доходів. Проте з урахуванням принципу справедливості цей висновок має бути скорегованим: звільнення від оподаткування доходів від капіталу не

відповідає вимогам справедливості. Враховуючи обидва критерії оптимізації зроблено висновок, згідно з яким податок на доходи від капіталу не повинен утримуватися за високою ставкою. Інший висновок передбачає оподаткування на однакових засадах доходів фізичних осіб, що інвестуються в акції підприємства, в освіту фізичної особи чи членів її сім'ї, а також у власне житло.

У другому розділі – **«Особливості становлення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні»** – досліджено основні тенденції формування та розвитку вітчизняної системи оподаткування доходів фізичних осіб; проаналізовано відповідність останньої принципам соціальної справедливості та ефективності; виявлено проблеми подальшого реформування податку.

У розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні виділено такі етапи: I етап – 1991-2003 рр.; II – 2004-2010 рр.; III – 2011 р. – н.ч., в межах якого запропоновано розрізняти два періоди: 2011-2015 рр. і 2016 р.-н.ч. Критерієм їх розмежування є використання певної моделі (типу) податку – прогресивний, пропорційний, малопрогресивний. Зважаючи на наявність ґрунтовних досліджень вітчизняних авторів стосовно розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні на першому етапі її становлення (1991-2003 рр.), об'єктом власного дослідження автором було обрано період, починаючи з 2004 р. і до сьогодні.

Започаткував зазначений період перехід від прогресивного до пропорційного податку на доходи фізичних осіб. Його запровадження в Україні за умов високого рівня диференціації, навіть поляризації доходів населення, вкрай негативного сприйняття нерівності в сучасному її прояві більшістю суспільства слід розглядати здебільшого як вимушений захід, спричинений тим, що через особливості дизайну прогресивного податку в Україні (застосування невиправдано високої граничної ставки податку, яка впродовж 1991-1993 рр. підвищилася з 30 до 90%, а в 1995 р. зменшилася до 40%, до низьких за рівнем доходів, наприклад, з 1 січня 1993 р. – до доходів понад 30 неоподатковуваних мінімумів (120 дол. США за курсом готівкового долара); оподаткування за прогресивною шкалою лише доходів від найманої праці, тоді як доходи від капіталу оподатковувалися за однією ставкою або оподаткуванню зазначеним податком не підлягали) прогресивний податок виявився неспроможним справляти коригуючий вплив на соціальне розшарування населення. Натомість наслідком його використання став високий рівень ухилення від сплати податків та збільшення рівня тінізації економічних відносин. Реформа із впровадження за таких умов пропорційного податку була спрямована насамперед на детінізацію доходів, забезпечення поступової зміни моделі поведінки платників, зростання ділової активності й відтак формування податкової системи, сприятливої для економічного зростання, хоча, згідно з останніми дослідженнями, зв'язок між впровадженням пропорційної ставки податку на доходи фізичних осіб та економічним зростанням не вважається лінійним.

Запровадження пропорційного податку на доходи стало одним із проявів тенденції до підвищення економічної ефективності податку в Україні. До інших її проявів можна віднести зміни, які відбувалися поступово й знаменували: суттєве розширення бази податку за рахунок відмінних від заробітної плати доходів, зокрема, від надання рухомого і нерухомого майна в оренду, страхових виплат і відшкодувань, виплат за договорами недержавного пенсійного забезпечення (з 2004 р.), від продажу об'єктів рухомого та нерухомого майна, а також спадщини і

дарувань (з 2007 р.), одержаних у формі процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, а також процентних або дисконтних доходів за іменними ощадними (депозитними) сертифікатами (з 2015 р.); уніфікацію ставок оподаткування різних видів пасивних доходів (з 2016 р.), а також доходів від праці й більшості доходів від капіталу (з 2016 р.). Наслідком цих змін став фактичний перехід від дуалістичної до комплексної моделі податку в Україні всупереч тенденції, що склалася в багатьох європейських країнах.

Аналіз відповідності податку на доходи фізичних осіб критерію соціальної справедливості засвідчив передусім нерівномірний розподіл податкового навантаження між різними джерелами доходів, основним з яких була і залишається заробітна плата. Її оподаткування забезпечувало в 2018 р. 83,0% загальної суми надходжень податку до зведеного бюджету, зменшившись порівняно з 2004-2010 рр. лише на 8-9%. Водночас доходи забезпечених верств населення – в переважній частині відмінні від заробітної плати, зокрема, доходи від власності, процентні доходи, дивіденди тощо – тривалий час несли менше податкове навантаження через їх оподаткування за значно нижчою ставкою, ніж доходів у вигляді заробітної плати. Певні висновки про рівень податкового навантаження на заможних громадян можна отримати з інформації Державної фіскальної служби України. Згідно з її даними, станом на 11.04.2018 р. громадяни з доходами понад 1 млн. грн. задекларували 9,3 млрд. грн. доходів, з цих доходів задекларовано до сплати податку на доходи фізичних осіб 222,4 млн. грн., військового збору – 25,9 млн. грн. Якщо вся задекларована сума податку сплачена до бюджету в 2017 р., то його частка в загальній сумі його надходжень становила лише 0,13%, а частка задекларованого податку в загальній сумі задекларованих доходів, яка й характеризує рівень податкового навантаження, – 2,4%.

Не можна вважати справедливим і чинний порядок оподаткування доходів фізичних осіб, отриманих у вигляді заробітної плати. По-перше, незважаючи на помітне розширення кола осіб, які мають право на отримання пільг за наслідками річного декларування (податкова знижка), частка осіб, які користуються таким правом, у порівнянні із загальним числом платників податку, все ще залишається вкрай низькою (менше 1% станом на 2018 р.) через необізнаність про види витрат, за якими можливе повернення податку з бюджету, необхідність подачі податкової декларації, побоювання, пов'язані із можливою появою зайвих бюрократичних процедур, непоодинокі невдалі випадки оскарження рішень податківців щодо невключення до податкової знижки задекларованих витрат. По-друге, величина податкової соціальної пільги залишається низькою, що пов'язано із скасуванням з 01.01.2016 р. положення про поступове її вирівнювання з прожитковим мінімумом для працездатних осіб та остаточне закріплення такої пільги на рівні лише 50% величини останнього. По-третє, має місце тенденція до суттєвого звуження числа осіб, які мають право на застосування податкової соціальної пільги. Зокрема, таке право, через скасування, починаючи з 2017 р., прив'язки прожиткового мінімуму до мінімальної заробітної плати та суттєвий відрив останньої від його величини, втратили особи, що отримують мінімальну заробітну плату.

Вищезазначені зміни, разом із змінами законодавчо встановлених ставок податку на доходи фізичних осіб, визначають тенденції податкового навантаження на різні рівні доходів, що вимірюються за допомогою ефективних ставок податку.

Проведені розрахунки, результати яких представлені в табл. 1, свідчать, що впродовж 2004-2019 рр. спостерігається зниження ефективних ставок податку на доходи на рівні та нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб та їх підвищення на доходи на рівні та вище мінімальної заробітної плати. При цьому найбільшим таке зростання виявилось саме щодо першої із зазначених категорій доходів.

Той факт, що прожитковий мінімум в Україні оподатковується за ефективною ставкою 10,5%, а мінімальна заробітна плата – за ставкою 19,5% (ПДФО + військовий збір), тоді як майже в усіх країнах ЄС-11 частина мінімальної зарплати звільняється від оподаткування (частка такого звільнення станом на 2018 р. складала від 0,3 мінімальних зарплат в Румунії до 1,1 мінімальних зарплат в Хорватії), свідчить про високий рівень податкового навантаження на низькооплачуваних працівників і про вкрай обмежені можливості виконання податком на доходи фізичних осіб в Україні функції зменшення нерівності доходів. Зокрема, про зменшення перерозподільних властивостей податку на доходи свідчать такі зміни: якщо до 2016 р. включно за зростаючими ефективними ставками оподатковувалися доходи до та на рівні середньої заробітної плати, то з 2017 р. податкова прогресія поширюється на доходи, що не перевищують мінімальну заробітну плату, тобто сфера її застосування звузилася.

Таблиця 1

Ефективні ставки оподаткування доходів на рівні мінімальних, середніх та вищих за середні в Україні впродовж 2004-2019 рр., %

Роки/ доходи	0,5 ПМ	1 ПМ	1,4 ПМ*	1,8 ПМ	1 МЗП	1 СЗП	2 СЗП	3 СЗП	5 СЗП	10 СЗП	15 СЗП
2004	11,5	13,5	15,6	15,6	11,7	14,0	15,6	15,6	15,6	15,6	15,6
2005	8,1	12,3	16,0	16,0	9,1	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0
2006	6,2	11,3	12,7	16,0	9,1	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0	16,0
2007	4,9	12,3	13,9	18,0	8,8	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
2008	5,4	11,9	13,6	18,0	10,1	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
2009	4,1	11,3	13,2	18,1	10,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1
2010	2,7	10,6	12,7	18,1	10,6	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1
2011	3,1	10,6	12,7	18,1	10,6	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1
2012	3,1	10,6	18,1	18,1	10,6	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1
2013	3,1	10,6	12,7	18,1	10,6	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1	18,1
2014	4,6	12,1	14,2	19,6	12,1	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6
2015	4,6	12,1	14,2	19,6	12,1	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6
2016	1,5	10,5	13,1	19,5	10,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2017	1,5	10,5	13,1	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2018	1,5	10,5	13,1	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5
2019	1,5	10,5	13,1	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5

Примітка. * Граничний розмір доходів, що дає право на податкову соціальну пільгу.

ПМ – прожитковий мінімум для працездатних осіб, МЗП – мінімальна заробітна плата, СЗП – середньомісячна заробітна плата. Дані станом на січень 2019 р.

Розраховано за даними Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>), Інформаційно-правової системи «ЛІГА: ЗАКОН».

У третьому розділі – «Вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб» – здійснено порівняльний аналіз сучасних елементів податку на доходи фізичних осіб в Україні та країнах ЄС, насамперед постсоціалістичних; узагальнено досвід останніх в частині коригування рівня податкового навантаження на трудові доходи та доходи від капіталу (доходи від інвестицій); визначено

пріоритетні напрями та обґрунтовано пропозиції із подальшого реформування вітчизняної системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням зазначеного досвіду.

Визначено, що реформи із запровадження пропорційного податку на доходи фізичних осіб набули поширення лише в межах групи постсоціалістичних країн ЄС. Більшістю зазначених країн було здійснено перехід до застосування єдиної ставки податку на доходи фізичних осіб насамперед з метою спрощення податкової системи, активізації інвестицій та створення умов для прискорення темпів економічного зростання. Важливими причинами запровадження пропорційного податку були також неефективність систем адміністрування податку на доходи заможних громадян, спричинена передусім корупцією, а також високі масштаби тінізації заробітних плат.

Оцінка проведених реформ у контексті їх впливу на економічну ефективність та справедливість податку залишається неоднозначною. Найбільшої критики застосування пропорційного оподаткування доходів зазнає через його обмежені перерозподільні можливості. В країнах, де воно було впроваджено, фіксуються процеси зростання нерівності, бідності та поляризації населення за доходами. Відзначається, що найбільші переваги від таких реформ отримали особи з високими доходами. Незадовільними лишаються наслідки застосування пропорційного податку в контексті його потенційного впливу на чинний рівень тінізації економіки та зарплат.

Аналіз досвіду використання пропорційного податку на доходи фізичних осіб в країнах ЄС-11 показав, що перехід до такого податку не обов'язково призводить до зниження рівня прогресії чинної системи оподаткування доходів фізичних осіб. Якщо цією системою передбачено надання податкових пільг для працівників із низькими доходами і при цьому вона містить стимули для виконання податкового законодавства заможними особами, то, в цілому, така система може бути достатньо прогресивною, на рівні, співставному із деякими традиційними системами прогресивного податку на доходи фізичних осіб, які на практиці, зазвичай, залишають багато лазівок для уникнення зазначеного податку платниками. Отже, використання плоскої шкали оподаткування потребує більш ретельного налаштування системи оподаткування доходів фізичних осіб на зниження рівня податкового навантаження на незаможні та соціально вразливі верстви населення, що є важливим в контексті реалізації принципу справедливості в оподаткуванні. Специфіка конструкції податку на доходи фізичних осіб з єдиною ставкою також є вкрай важливою для визначення величини його потенціальних надходжень та загального його впливу на економіку.

Дослідження підходів до реформування податків на працю в Україні та країнах ЄС-11 впродовж 2008-2019 рр. дозволило виявити як спільні риси, так і відмінності. Зокрема, по-перше, в жодній країні ЄС не відбувалося настільки радикального одноразового зниження сукупної ставки соціальних внесків (останні залишаються найбільш вагомою складовою податкового навантаження на працю), як в Україні. В результаті в 2019 р. ставка ЄСВ в Україні була нижчою, ніж максимальна сукупна ставка соціальних внесків майже в усіх країнах групи ЄС-11 (єдиним виключенням є Литва), в той час як ставка податку на доходи фізичних осіб – вищою за середній рівень у країнах зазначеної групи із пропорційною системою

оподаткування доходів фізичних осіб. По-друге, відрізняються пропорції розподілу соціальних внесків між роботодавцями та найманими працівниками. Так, у країнах ЄС-11 із пропорційним податком на доходи мало місце найбільше зростання сукупної ставки соціальних внесків для працівників і найбільше зниження відповідної ставки для роботодавців. В Україні обов'язки із сплати ЄСВ, починаючи з 2016 р., покладено виключно на роботодавців. По-третє, існують суттєві відмінності у використанні регулюючих можливостей податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, в Україні він є майже нейтральним, враховуючи пропорційний характер і неефективність базових пільг, внаслідок чого його внесок у зниження нерівності є мінімальним. По-четверте, в Україні найбільшого податкового навантаження, як, втім, і в будь якій країні ЄС, зазнають доходи від праці, особливо у порівнянні із встановленим рівнем оподаткування пасивних доходів. Певною відмінністю залишається те, що надання пільг за низкою пасивних доходів забезпечувалось шляхом встановлення більш низьких ставок податку; інші форми пільг щодо зазначених доходів не набули поширення у вітчизняній практиці.

Враховуючи проблеми із забезпеченням відповідності податку на доходи фізичних осіб в Україні критерію справедливості, а також підходи до зменшення її гостроти у країнах ЄС, запропоновано такі шляхи удосконалення податку в нашій країні.

З метою посилення прогресивності оподаткування доходів фізичних осіб у межах існуючої моделі пропорційного податку запропоновано підвищити рівень доходу, який дає право на застосування податкової пільги, та запровадити новий її різновид – диференційований неоподатковуваний мінімум доходів – конструкцію базової пільги, найбільш поширеної в країнах ЄС-11 – за такою формулою:

$$\text{НМД}_{\text{диф}} = \text{НМД}_{\text{max}} - K \cdot (\text{ВД} - \text{Д}_{\text{НМДmax}}), \quad (1)$$

де $\text{НМД}_{\text{диф}}$ – диференційований неоподатковуваний мінімум доходів; НМД_{max} – максимальна величина неоподатковуваного мінімуму доходів; $K = \frac{\text{НМД}_{\text{max}}}{\text{Д}_{\text{НМДmax}} - \text{Д}_{\text{НМДmin}}}$ – понижуючий коефіцієнт; ВД – валовий дохід; $\text{Д}_{\text{НМДmax}}$ – рівень доходів, починаючи з якого неоподатковуваний мінімум не застосовується; $\text{Д}_{\text{НМДmin}}$ – рівень доходів, до якого застосовується максимальний розмір неоподатковуваного мінімуму.

Застосування диференційованого неоподатковуваного мінімуму передбачає, що певна гранична сума доходів визначається як така, що відповідає доходам низьким (неоподатковувана сума в цьому випадку буде максимальною). Для наступного інтервалу доходів неоподатковувана сума обчислюватиметься за формулою (вона зменшується із зростанням рівня доходів). У підсумку визначатиметься гранична сума доходів, починаючи з якої неоподатковуваний мінімум не надаватиметься. Метою застосування формули при здійсненні розрахунків є запобігання різким коливанням у рівні доходів у рамках визначеного інтервалу, поступове зниження розміру пільги із зростанням доходів та її ненадання з певного рівня доходів. Обґрунтуванням доцільності застосування диференційованого неоподатковуваного мінімуму, а не податкової соціальної пільги або неоподатковуваного мінімуму в класичному його варіанті (для будь-яких доходів) є розрахунки, наведені в табл. 2.

Рівень податкового навантаження на заробітні плати (ефективні ставки) в Україні в 2019 р. – варіанти змін, % *

Рівень доходів у вигляді заробітної плати, грн.	Чинна пропорційна система ПДФО. Податкова соціальна пільга. (С _{ПДФО} =18%; ПСП _Б ; ГРД _{ПСП} ≤ 1,4ПМ _З ; С _{ВЗ} =1,5%)	Сценарій 1. Пропорційна система ПДФО. Податкова соціальна пільга за умов розширення межі її застосування. (С _{ПДФО} =18%; ПСП _Б ; ГРД _{ПСП} <2 МЗП; С _{ВЗ} =1,5%)			Сценарій 2. Пропорційна система ПДФО. Диференційований неоподатковуваний мінімум. (С _{ПДФО} =18%; Д _{НМД min} = 1МЗП; Д _{НМД max} = 2МЗП; С _{ВЗ} =1,5%)			Сценарій 3. Пропорційна система ПДФО. Неоподатковуваний мінімум доходів. (С _{ПДФО} =18%; С _{ВЗ} =1,5%)			Сценарій 4. Прогресивна система ПДФО. Неоподатковуваний мінімум доходів. (С _{ПДФО} =18% при Д≤10МЗП, 20% при Д>10МЗП; С _{ВЗ} =1,5%)		
		0,5ПМ _З	0,5ПМ _З	1ПМ _З	1ПМ _Ф	0,5ПМ _З **	1ПМ _З **	1ПМ _Ф **	0,5ПМ _З	1ПМ _З	1ПМ _Ф	0,5ПМ _З	1ПМ _З
0,5 ПМ _З	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
0,8 ПМ _З	8,3	8,3	1,5	1,5	8,3	1,5	1,5	8,3	1,5	1,5	8,3	1,5	1,5
1 ПМ _З	10,5	10,5	1,5	1,5	10,5	1,5	1,5	10,5	1,5	1,5	10,5	1,5	1,5
1,4 ПМ _З	13,1	13,1	6,6	1,5	13,1	6,6	1,5	13,1	6,6	1,5	13,1	6,6	1,5
1 МЗП	19,5	15,4	11,2	1,5	15,4	11,2	1,5	15,4	11,2	1,5	15,4	11,2	1,5
1 ПМ _Ф	19,5	15,6	11,7	1,5	15,8	12,2	2,6	15,6	11,7	1,5	15,6	11,7	1,5
1,3 МЗП	19,5	16,3	13,1	4,8	17,3	15,0	9,2	16,3	13,1	4,8	16,3	13,1	4,8
1,5 МЗП	19,5	16,7	14,0	6,8	18,1	16,7	13,1	16,7	14,0	6,8	16,7	14,0	6,8
1,8 МЗП	19,5	17,2	14,9	8,9	19,0	18,6	17,4	17,2	14,9	8,9	17,2	14,9	8,9
2 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	17,4	15,4	10,0	17,4	15,4	10,0
1 СЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	17,6	15,8	10,9	17,6	15,8	10,9
3 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	18,1	16,7	13,1	18,1	16,7	13,1
5 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	18,7	17,8	15,7	18,7	17,8	15,7
10 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,1	18,7	17,6	19,1	18,7	17,6
15 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,2	18,9	18,2	19,9	19,6	18,9
20 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,3	19,1	18,5	20,3	20,1	19,5
25 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,3	19,2	18,7	20,5	20,4	19,9
30 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,4	19,2	18,9	20,7	20,6	20,2
50 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,4	19,3	19,1	21,0	20,9	20,7
100 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,4	19,3	21,3	21,2	21,1
150 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,4	19,4	21,3	21,3	21,2
200 МЗП	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5	19,4	21,4	21,4	21,3

*ПМ_З – законодавчо встановлений розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб; ПМ_Ф – фактичний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб з урахуванням суми обов'язкових платежів; МЗП – мінімальна заробітна плата; СЗП – середньомісячна заробітна плата по економіці; С_{ПДФО} – ставка податку на доходи фізичних осіб; ПСП_Б – основна («базова») податкова соціальна пільга; ГРД_{ПСП} – граничний розмір доходу, що дає право на податкову соціальну пільгу; С_{ВЗ} – ставка військового збору; Д – дохід у вигляді заробітної плати; НМД_{max} – максимальна величина неоподаткованого мінімуму доходів; Д_{НМД max} – рівень доходів, починаючи з якого неоподатковуваний мінімум не застосовується; Д_{НМД min} – рівень доходів, до якого застосовується максимальна величина диференційованого неоподаткованого мінімуму. Дані станом на січень 2019 р.

**Максимальна величина звільнення (Д_{НМД min}). За умов НМД_{max}=0,5ПМ_З, К=0,2302; НМД_{max}=1ПМ_З, К=0,4603; НМД_{max}=1ПМ_Ф, К=1,0604.

Розраховано за даними: Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>), Інформаційно-правової системи «ЛІГА:ЗАКОН».

Розрахунки свідчать, що диференційований неоподатковуваний мінімум є певним компромісним варіантом надання базових пільг у контексті забезпечення виконання вимог соціальної справедливості та фіскальної ефективності. В межах пропорційної системи він забезпечує більший рівень прогресії з найменшими втратами надходжень до бюджету (сценарії 1-3), тоді як єдиний для всіх доходів прожитковий мінімум – найбільші фіскальні втрати. Зокрема, за чинною системою для осіб, які не мають права на звільнення від оподаткування встановленої в розмірі 0,5 прожиткового мінімуму суми через механізм надання податкової соціальної пільги, ефективна ставка становить 19,5%. За умов підвищення граничної суми доходу, яка дає право на звільнення від оподаткування (сценарії 1 і 2), за ефективною ставкою в розмірі 19,5% оподатковуватимуться доходи на рівні 2 мінімальних зарплат і вище. Введення неоподаткованого мінімуму в тому ж розмірі має наслідком звільнення від оподаткування частини доходів у межах суттєво більшого інтервалу. За ставкою 19,5% оподатковуватимуться лише доходи на рівні 100 мінімальних зарплат і вище. Тобто, під нижчі ставки за таких умов підпадають і високі доходи, а це досить помітні втрати в податкових надходженнях.

З метою підвищення впливу податку на перерозподіл доходів також обґрунтовано доцільність: 1) розширення переліку осіб, які мають право на диференційований неоподатковуваний мінімум за рахунок сімей з однією дитиною та осіб з інвалідністю; 2) зниження податкового навантаження на доходи від невеликих заощаджень фізичних осіб шляхом введення неоподаткованого мінімуму таких доходів, тим більше, що зазначені заходи вважаються виправданими і в рамках останніх рекомендацій ОЕСР; це дозволило би забезпечити певну диференціацію ефективних податкових ставок в залежності від розміру вкладу та більшою мірою відповідало критерію справедливості в оподаткуванні; 3) забезпечення диференціації ставок податку на спадщину і дарування в залежності від вартості майна, за прикладом низки країн ЄС, з метою виведення з-під оподаткування невисоких за вартістю об'єктів та посилення рівня навантаження на об'єкти, вартість яких є відносно високою; 4) помірне підвищення ставки оподаткування дивідендів на рівні фізичних осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації уточнено теоретико-методологічні засади та обґрунтовано науково-практичні рекомендації, спрямовані на вирішення важливої наукової і практичної проблеми – підвищення соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Узагальнено основні положення сучасної теорії оподаткування доходів фізичних осіб, які стали підґрунтям визначення шляхів удосконалення податку в Україні: залежність економічної ефективності оподаткування від висоти податкових ставок та ступеня податкової прогресії, що зумовлює висновок про найбільшу відповідність цьому критерію пропорційного податку на доходи; можливість підвищення прогресивності оподаткування не лише шляхом запровадження відповідної шкали ставок податку, а й за допомогою податкових пільг для малозабезпечених громадян; забезпечення найбільшого впливу на розподіл наявного доходу таких елементів податку, як оподаткування трудових доходів, а також

доходів, отриманих шляхом успадкування та дарувань; можливість досягнення компромісу двох цілей оптимізації оподаткування в умовах використання пропорційного податку на доходи шляхом запровадження добре сконструйованого диференційованого неоподаткованого мінімуму, відмови від податкових пільг, якими переважно користуються заможні верстви населення, підвищення прогресивності оподаткування спадщини і дарувань.

2. З урахуванням переходу від комплексної до дуалістичної моделі податку на доходи в умовах сучасного глобалізованого світу встановлено особливості та запропоновано визначення економічної ефективності комплексного податку, податку на трудові доходи та податку на доходи від капіталу, що дозволяє уточнити шляхи її підвищення як у країнах з прогресивним, так і в країнах з пропорційним оподаткуванням доходів фізичних осіб.

3. Обґрунтовано чинники, що впливають на економічну ефективність та соціальну справедливість комплексного податку на доходи, зокрема, виявлено особливості впливу на неї податкових пільг. Встановлено, що одні з них (наприклад, звільнення від оподаткування доходів від ОВДП та інвестиційного прибутку від операцій купівлі-продажу зазначених цінних паперів) зменшують не лише економічну ефективність, а й справедливість податку (оскільки існуюча система оподаткування доходів фізичних осіб від ОВДП більшою мірою сприяє економії на податках для тих домашніх господарств, які у фінансовому відношенні є більш забезпеченими), тоді як інші (податкові пільги, які дозволяють усунути або принаймні зменшити «провали ринку», пов'язані з надлишковою нерівністю) не впливають на економічну ефективність і зменшують несправедливість оподаткування.

4. Встановлено, що всупереч теоретичним уявленням в Україні прогресивний податок на доходи фізичних осіб, котрий використовувався до 2004 р., не відповідав не лише вимогам економічної ефективності, а й не виконував функцію зменшення нерівності в розподілі доходів. Натомість наслідками його використання стали: фактичне функціонування ПДФО як податку на заробітну плату працівників бюджетного сектору; перетворення громадян з низькими й середніми доходами на основних платників податку; трансформація частини заробітної плати в доходи, що не підлягають оподаткуванню, наприклад, у проценти за депозитами; виплати заробітної плати неврахованою готівкою та застосування інших методів приховування доходів від оподаткування. Втім, не виконаними виявилися й завдання, що ставилися перед запровадженням в Україні пропорційного податку на доходи, передусім пов'язані з легалізацією доходів населення та підвищенням ділової активності.

5. За результатами аналізу встановлено, що в цілому, незважаючи на численні зміни, які вносилися до законодавства з питань оподаткування доходів фізичних осіб, ключовою проблемою так і залишається те, що зазначений податок в Україні, в сучасній його конструкції, не можна визнати ні соціально справедливим (в розрізі горизонтальної та вертикальної справедливості), ні нейтральним (економічно ефективним), хоча певні кроки в цьому напрямі робилися. Зокрема, очевидно є тенденція до підвищення економічної ефективності податку, до основних проявів якої можна віднести: перехід від прогресивного до пропорційного оподаткування; суттєве розширення бази податку за рахунок відмінних від заробітної плати доходів;

поступову уніфікацію рівня оподаткування різних видів пасивних доходів, а також доходів від праці і капіталу.

6. Обґрунтовано, що податок на доходи фізичних осіб в Україні не виконує також функцію зменшення нерівності доходів як через його пропорційний характер, так і через існуючі обмеження права на застосування податкової соціальної пільги, які позбавляють такого права навіть одержувачів мінімальної заробітної плати. Зазначене породжує проблему високого податкового навантаження на осіб з низьким рівнем доходів. Крім того, ні вимогам справедливості, ні вимогам ефективності не відповідає оподаткування, наслідком якого є значні масштаби тінізації доходів, оскільки це не тільки порушує принцип рівності в оподаткуванні, але й негативно впливає на поведінкові реакції платників, які сумлінно виконують свої податкові зобов'язання.

7. Хоча в теорії найбільш ефективним податковим інструментом перерозподілу доходів вважається прогресивний податок на доходи фізичних осіб, його запровадження в Україні наразі представляється несвоєчасним через все ще високі масштаби використання неофіційної праці та недотримання принципу невідворотності покарання за ухилення від податків. Перехідним заходом до запровадження такого податку може стати введення диференційованого неоподаткованого мінімуму доходів, який є певним компромісним варіантом надання базових пільг у контексті забезпечення виконання вимог соціальної справедливості та фіскальної ефективності. В межах пропорційної системи він забезпечує, в порівнянні із податковою соціальною пільгою та звичайним неоподаткованим мінімумом, більший рівень прогресії з найменшими втратами надходжень до бюджету, тоді як єдиний для всіх доходів прожитковий мінімум – найбільші фіскальні втрати.

8. Зменшенню нерівності доходів може сприяти також запровадження елементів прогресивності в оподаткування окремих видів пасивних доходів фізичних осіб, які відповідають рекомендаціям ОЕСР, розробленим для пом'якшення проблеми нерівності і бідності та підтримки інклюзивного зростання: неоподаткованого мінімуму доходів на банківські депозити, який дозволить знизити податкове навантаження на доходи від невеликих заощаджень, та диференційованих ставок оподаткування майна, отриманого в порядку спадщини чи дарування, в залежності від його вартості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Соколовська А.М., Райнова Л.Б. Соціальна справедливість в оподаткуванні доходів і майна фізичних осіб. *Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції*: кол. моногр. у 2 т. / за заг. ред. О.В. Шлапака, Т.І. Єфименко. Київ: ДНУ «Акад. фін. управління», 2014. Т. 1. С. 194-205. (0,98 друк. арк., автору належать 0,64 друк. арк.; особистий внесок: досліджено теоретичні та практичні аспекти забезпечення соціальної справедливості в оподаткуванні доходів і майна фізичних осіб).

2. Соколовська А.М., Райнова Л.Б. Теоретична модель податкової системи, орієнтованої на економічне зростання. *Удосконалення управління державними*

фінансами та реформування податкової системи України: кол. моногр. / за ред. Т.І. Єфименко. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2015. С. 263-273. (0,64 друк. арк., автору належить 0,22 друк. арк.; особистий внесок: досліджено інструменти реалізації орієнтованих на економічне зростання реформ, а також наслідки їх проведення).

Статті у наукових фахових виданнях України:

3. Райнова Л.Б. Основні тенденції в розвитку прибуткового оподаткування громадян. *Наукові праці НДФІ*. 2005. Вип. 4 (33). С. 206-213. (0,71 друк. арк.).

4. Райнова Л.Б. Проблеми оподаткування додаткових благ: теоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2005. №4 (31). С. 115-121. (0,27 друк. арк.).

5. Дроздовська О.С., Райнова Л.Б. Щодо запровадження оподаткування спадщини та подарунків в Україні. *Фінанси України*. 2006. №10 (131). С. 40-48. (0,79 друк. арк., автору належить 0,53 друк. арк.; особистий внесок: розглянуто зарубіжний досвід застосування податків на спадщину та дарування, проаналізовано основні проблеми щодо введення оподаткування зазначених видів доходів в Україні, визначено основні напрями їх розв'язання).

6. Райнова Л.Б. Системи оподаткування доходів фізичних осіб та їх особливості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 11 (66). С. 132-137. (0,76 друк. арк.).

7. Райнова Л.Б. Теоретичні аспекти визначення окремих складових бази податку з доходів фізичних осіб. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №12 (66). С. 61-69 (0,52 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Райнова Л.Б. Досвід справляння єдиного соціального податку в Російській Федерації та можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 230-241 (0,69 друк. арк.). (Видання представлене в міжнародних наукометричних базах Thomson Reuters, SCOPUS, Index Copernicus).

9. Озерчук О.В., Райнова Л.Б. Фіскальна ефективність прямих податків в Україні та фактори, що на неї вплинули. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. №8. С. 87-92 (0,99 друк. арк., автору належить 0,40 друк. арк.; особистий внесок: проаналізовано фіскальну ефективність податку на доходи фізичних осіб в Україні та чинники, які її обумовлюють). (Видання представлене в міжнародній наукометричній базі Google Scholar).

10. Соколовська А.М., Райнова Л.Б. Інструменти політики фіскальної консолідації та їх вплив на макроекономічні процеси. *Фінанси України*. 2014. № 4. С. 61-82 (2,02 друк. арк., автору належить 0,67 друк. арк.; особистий внесок: досліджено інструменти політики фіскальної консолідації, визначено особливості її реалізації в країнах ЄС в умовах подолання наслідків кризи 2008-2009 рр.). (Видання представлене в міжнародних наукометричних базах Google Scholar, Research Bib).

11. Райнова Л.Б. Реформування зарплатних податків: грузинський досвід та вітчизняні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22. С. 129-133. (0,72 друк. арк.). (Видання представлене в міжнародній наукометричній базі Google Scholar).

12. Райнова Л.Б. Соціальні наслідки ліберальних реформ на прикладі Грузії. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4646> (0,72 друк. арк.). (Видання представлено в міжнародній наукометричній базі *Google Scholar*).

13. Райнова Л. Б. Оподаткування пенсій в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 3(84). С. 143-158 (1,05 друк. арк.). (Видання представлено в міжнародних наукометричних базах *Index Copernicus, Google Scholar, Research Bib*).

Статті у наукових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

14. Райнова Л. Б. Проблеми зниження податкового навантаження на працю в постсоціалістичних країнах ЄС. *Молодий вчений*. 2018. №7(59). С. 275-281 (0,90 друк. арк.). (Видання представлено в міжнародних наукометричних базах *РИНЦ, Google Scholar, OAJI, CiteFactor, Research Bib, Index Copernicus*).

Публікації за матеріалами конференцій:

15. Райнова Л.Б. Податок з доходів фізичних осіб як джерело формування доходів місцевих бюджетів. *Фінансовий потенціал регіонів України в умовах ринкової економіки*: праці Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16–17 берез. 2006 р.). Чернівці: Буковинська державна фінансова академія, 2006. С. 82–84 (0,11 друк. арк.).

16. Райнова Л.Б. Напрями реформування податку з доходів фізичних осіб в Україні. *Розвиток фінансової системи України в умовах трансформаційних перетворень*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 берез. 2006 р.). Ч. 2. Київ: НДФІ, 2006. С. 103–107 (0,29 друк. арк.).

17. Райнова Л.Б. Проблеми оподаткування осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. *Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 6–7 жовт. 2006 р.). Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. С. 84–85 (0,11 друк. арк.).

18. Райнова Л.Б. Рівень податкового навантаження на доходи малозабезпечених громадян в Україні. *Стан і проблеми оподаткування в умовах ринкової економіки*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 листоп. 2006 р.). Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. С. 242–245 (0,25 друк. арк.).

19. Райнова Л.Б. Особливості застосування податкової соціальної пільги в Україні. *Інтеграційні процеси та розвиток фінансової системи України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 29–30 листоп. 2006 р.). Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2006. С. 42–45 (0,23 друк. арк.).

20. Райнова Л.Б. Податкове регулювання здійснення населенням операцій з інвестиційними активами. *Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку суспільства*: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 23 берез. 2007 р.). Дніпропетровськ: ДДФА, 2007. С. 78–79 (0,10 друк. арк.).

21. Райнова Л.Б. Удосконалення системи оподаткування осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. *Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 березня 2007 р.). Ч. 2. Київ: НДФІ, 2007. С. 159–163 (0,25 друк. арк.).

22. Райнова Л.Б. Особливості оподаткування доходів фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. *Підприємницька діяльність в Україні: проблеми розвитку та регулювання*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 трав. 2008 р.). Київ: МІБО КНЕУ, 2008. С. 111–114 (0,23 друк. арк.).

23. Райнова Л.Б. Щодо проблем впровадження в Україні єдиного соціального внеску в умовах економічної кризи. *Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів*: матеріали 2-го Міжнар. симпозиуму (Харків, 10 груд. 2009 р.). Харків: ХІФ УДУФМТ, 2009. С. 336–337 (0,11 друк. арк.).

24. Райнова Л.Б. Податок з доходів фізичних осіб в Україні в контексті його адаптації до європейських стандартів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: зб. тез доповідей Сьомої Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 25–26 лют. 2010 р.). Частина 2. Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2010. С. 186–188 (0,17 друк. арк.).

25. Райнова Л.Б. Проблеми підвищення фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 6–7 грудня 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 200–203 (0,23 друк. арк.).

26. Райнова Л.Б. Проблеми реалізації регулятивного потенціалу податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Підсумки розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2013 р.). Київ: Київський Міжнародний університет, 2014. С. 133–136. (0,17 друк. арк.).

27. Райнова Л.Б. Щодо дискусії про ефективність заходів фіскальної консолідації в країнах ЄС. *Розвиток економічної системи в умовах глобалізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 28–29 листоп. 2014 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 133–136. (0,23 друк. арк.).

28. Райнова Л.Б. Проблеми соціальної справедливості в контексті здійснюваної фіскальної політики в країнах ЄС. *Проблеми та перспективи економіки і управління*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конфер. (Дніпропетровськ, 19–20 груд. 2014 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 114–117 (0,23 друк. арк.).

29. Райнова Л.Б. Легалізація тіньових зарплат в країнах ЄС та Україні: масштаби та відмінності. *Проблеми та перспективи економіки і управління*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 груд. 2015 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 107–110. (0,23 друк. арк.).

30. Райнова Л.Б. Пенсійна реформа як необхідна передумова реформування єдиного соціального внеску. *Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток*: матеріали ХХХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 15–16 груд. 2015 р.). Т. 2. Київ: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2015. С. 24–26. (0,24 друк. арк.).

31. Райнова Л.Б. Щодо питання про рівень впливу зниження податкового навантаження на масштаби тіньової економіки. *Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів*: зб. матер. VII міжнар. наук.-практ.

конф. (Ірпінь, 22 груд. 2015 р.). Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. С. 144–147. (0,20 друк. арк.).

32. Райнова Л. Б. Проблеми впровадження податкової знижки на лікування в Україні. *Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни*: матеріали наук.-практ. конф. (Хмельницький, 1–2 лют. 2019 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 87–90. (0,16 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Райнова Л.Б. Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та ефективності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – ДННУ «Академія фінансового управління». Київ, 2019.

Дисертація присвячена уточненню теоретико-методологічних засад оподаткування доходів фізичних осіб в контексті забезпечення його відповідності двом базовим принципам оподаткування – соціальної справедливості та ефективності, визначенню шляхів розв’язання пов’язаної з ними фундаментальної дилеми, а також обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення соціальної справедливості та ефективності вітчизняної системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням викликів сьогодення.

Виявлено особливості та запропоновано визначення економічної ефективності комплексного податку на доходи фізичних осіб, податку на трудові доходи та податку на доходи від капіталу. Обґрунтовано чинники, що впливають на економічну ефективність комплексного податку на доходи, зокрема, виявлено особливості впливу на неї податкових пільг. Вдосконалено методологічний підхід до оцінки економічної ефективності податку на трудові доходи, що передбачає здійснення такої оцінки у взаємозв’язку з соціальними податками. Визначено тенденції розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні, які відповідають вимогам економічної ефективності, та обґрунтовано шляхи підвищення його перерозподільних властивостей.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, фіскальна ефективність, економічна ефективність, соціальна справедливість, оптимальне оподаткування, трудові доходи, доходи від капіталу.

АННОТАЦИЯ

Райнова Л.Б. Налогообложение доходов физических лиц в контексте социальной справедливости и эффективности. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – ГУНУ «Академия финансового управления». Киев, 2019.

Диссертация посвящена уточнению теоретико-методологических основ налогообложения доходов физических лиц в контексте обеспечения его соответствия двум базовым принципам налогообложения – социальной справедливости и эффективности, определению путей решения связанной с ними

фундаментальной дилеммы, а также обоснованию научно-практических рекомендаций, направленных на повышение социальной справедливости и эффективности отечественной системы налогообложения доходов физических лиц с учетом вызовов современности.

Выявлены особенности и предложено определение экономической эффективности комплексного налога на доходы физических лиц, налога на трудовые доходы и налога на доходы от капитала. Обоснованы факторы, влияющие на экономическую эффективность комплексного налога на доходы, в частности, выявлены особенности воздействия на неё налоговых льгот. Усовершенствован методологический подход к оценке экономической эффективности налога на трудовые доходы, предусматривающий осуществление такой оценки во взаимосвязи с социальными налогами. Определены тенденции развития налога на доходы физических лиц в Украине, которые соответствуют требованиям экономической эффективности, и обоснованы пути повышения его перераспределительных свойств.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, фискальная эффективность, экономическая эффективность, социальная справедливость, оптимальное налогообложение, трудовые доходы, доходы от капитала.

ABSTRACT

Rainova L.B. Personal Income Taxation in Terms of Social Equity and Efficiency. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

The thesis for the Candidate Degree in Economics: Specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – State Educational and Scientific Institution «Academy of Financial Management». Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to clarification of theoretical and methodological backgrounds of the personal income taxation in the terms of ensuring its conformity with two basic taxation principles – social equity and efficiency, determination of ways to solve this fundamental dilemma, as well as substantiation of scientific and practical recommendations aimed at increasing social equity and efficiency of the national system of personal income taxation in terms of contemporary challenges and priorities, in particular the determination the directions of its reforming under intensification of integration processes.

The definitions of economic efficiency of the comprehensive personal income tax, economic efficiency of the tax on labor income and the tax on capital income are suggested by the author. The factors influencing the economic efficiency of the comprehensive income tax are substantiated; in particular, the features of tax preferences influence on the efficiency are detected. The rationale for coverage of these aspects is that due to the numerous amendments made to the Ukrainian legislation on personal income tax, the transition from the dual to the comprehensive model of the personal income tax has actually taken place.

The historical stages are determined and the main trends in development of the personal income taxation system in Ukraine are determined. The conformity of the mentioned system to the principles of social equity and efficiency is estimated. The contradiction in the effects of the measures taken to adjust the tax burden on labor income and capital income in Ukraine is established. The specified measures have caused an increase in the tax burden on low incomes most, in particular, at the level of minimum

wage (due to a substantial cut of persons entitled to a social tax benefit), as opposed to the moderate tax burden increase on average and high incomes. Differences in the taxation of certain types of passive income not only remain intact, but are still more beneficial to wealthy taxpayers. The thrust of the national legislation on personal income tax for serving mostly the interests of the recent of the taxpayer categories continues to be a challenge.

The methodological approach to assessment the economic efficiency of a tax on labor income involving the implementation of such assessment in relation with social taxes is improved. The overall negative effect of the use of undeclared work not only on the fiscal and economic efficiency and equity of the personal income tax, but also on the labor tax reform policy, which takes on a hallmark of the «race to the bottom» policy, is substantiated.

The tax analysis for its eligibility with the investigated criteria allowed to establish that, in spite of the permanent changes made to the legislation on personal income taxation, the key issue still remains that the mentioned tax in Ukraine, in its current design, may not be considered socially equal (in terms of horizontal and vertical equity), nor neutral (economic effective), although certain steps in this regard have been made. Meanwhile, there is a visible trend to increase the economic efficiency of the tax, rather its fiscal one; the redistributive and regulatory capacity of the tax remains ultralow.

Modern elements of the personal income tax, peculiarities of taxation of labor income and capital income, as well as general trends concerning changes in the tax burden on personal incomes in the EU countries during 2008-2018 are analyzed. Based on the overview of the experience of the post-socialist countries of the EU in terms of adjusting the level of tax burden on labor income and capital income the general directions for tax burden optimization on the specified categories of incomes in Ukraine are substantiated.

The system of measures for further reformation of the current personal income taxation system in terms of ensuring its greater eligibility with the criteria of efficiency and equity is further developed, in particular: introduction of a differential non-taxable minimum; extension of the list of persons entitled to a social tax benefit against one-child families and persons with disabilities; modest increase of the statutory tax rate on dividend income at shareholder level; introduction of tax-free minimum for interests on deposits; provision differentiation of tax rates for such incomes as inheritance and gift, depending on the value of the property; rollback of pension taxation.

Key words: personal income tax, fiscal efficiency, economic efficiency, social equity, optimal taxation, labor income, capital income.

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Надруковано з оригінал-макета автора

Підписано до друку 04.07.2019
Папір друкарський 80 г/м²
Друк цифровий
Наклад 150 примірників

Формат 60х90/16
Гарнітура Times New Roman
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк.